

Василь ІВАШКІВ

ФОЛЬКЛОРИСТИЧНІ МАНДРІВКИ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША 1840-х РОКІВ

У статті проаналізовані основні аспекти фольклористичної діяльності П. Куліша 1840-х рр., зокрема матеріали його народознавчих експедицій землями тодішньої Київської губернії. Дослідження рукописних експедиційних матеріалів, які зберігаються в архівах Києва та Чернігова, дає можливість проникнути в лабораторію фольклориста, висвітлити особливості його методики фіксації фольклорних текстів, окреслити маршрути, прочитати про людей, яких він розпитував про народні звичаї і традиції, від яких записував безсмертні народнопоетичні твори.

Ключові слова: Пантелеймон Куліш, фольклористична експедиція, записування фольклорних творів.

© В. ІВАШКІВ, 2011

Записування, видання і дослідження творів української усної народної словесності були пріоритетними аспектами творчої діяльності П. Куліша 1840—1850-х рр., коли він постав як патріотично налаштована цільна творча індивідуальність з тонким поетичним чуттям. У формуванні його мистецької творчості органічно переплелися дві основоположні лінії — українська (фольклор та національна історія) і чужоземна (традиції європейських літератур) [1]. Всебічно вивчаючи чужі мови й літератури та використовуючи їхній творчий досвід у своїй прозі, зокрема в написаному наприкінці 1842 р. історичному романі «Михайло Чарнышенко, или Малороссия восемьдесят лет назад», молодий письменник очевидну перевагу все ж надавав національному чиннику, бо був переконаний у тому, що іноземна література чужа українцям. «Душа наша не сочувствовала ни преданиям, ни фантастическим вымыслам тех народов. Нам только казалось, что мы постигли истинную прелесть чужой поэзии, но лучше доказательства нашего заблуждения служит то, что наши поэты не создали ничего вечного на её элементах» [2]¹. Отже, письменник наче був начинним втіленням знаменитої тези Шевченкового послання «І мертвим, і живим...»: «Не дуріте самі себе, Учітесь, читайте, І чужому научайтесь, Й свого не цурайтесь» [3].

Відомо, що до записування творів українського фольклору Куліша спонукав М. Максимович — спершу заочно через вплив своєї фольклорної збірки «Украинские народные песни» (М., 1834), а згодом уже безпосереднім спілкуванням у часи навчання Куліша в Київському університеті. Вивчивши напам'ять усі тексти Максимовичевої збірки (завважу, що Куліш мав феноменальну пам'ять — про це свідчив І. Нечуй-Левицький у листі-спогаді, написаному 7 січня 1898 р. на прохання біографа Куліша В. Шенрока [4]), молодий романтик зрозумів усю красу народного слова. «Почав я з того часу шанувати рідну мову, що живе в устах народних та в його піснях» [5]. Саме під впливом Максимовича Куліш власне й здійснив першу фолькло-

¹ Тут подано цитату з Кулішевої передмови до рукопису праці «Малороссийские предания и разные заметки, касающиеся местных примечательностей, обычаев и т. п. (Материалы для изучающих народную историю и поэзию) Собрал Кулиш П. Книжка первая», датованої 6 серпня 1843 року.

ристичну «експедицію» — на прохання свого вчителя молодий романтик зробив низку фольклорних записів у рідному Вороніжі.

Оскільки такий зошит із записаними у цьому містечку фольклорними матеріалами поки невідомий (загалом записів народнопоетичних творів, які Куліш зробив у Вороніжі, досить багато, однак усі вони розкидані по різних рукописних збірниках), то першим документальним свідченням уваги Куліша до усних оповідей є його власноручні записи кількох російськомовних історій, які він чув від різних людей у Києві [6]². Хоча такі матеріали переважно не мали фольклорного характеру, але й серед них були досить цікаві. П. Куліш зокрема відзначив оповідь М. Подолинського від 12 червня 1840 р. про те, що дівчата в Лисянці (тепер Черкаської обл.) «между лентами вплетают всегда и чёрную ленту, и что этот обычай ведётся со времени Коли[и]вщины, как объяснял один старик, которому во время того происшествия было лет около 20-ти» [7]. Як відомо, це робилося на знак трауру за страченими гайдамаками (їх було близько 600). Такого переказу сам Куліш, судячи з «Украинских народных преданий», «Записок о Южной Руси» та архівних матеріалів, здається, не зафіксував. Водночас фольклорист, окреслюючи «места, которые должно посетить», 1844 р. писав про аналогічну подію, датовану початком XVII ст.: «Пётр I велел казнить в **Лебедине** многих чиновников и козаков, подозреваемых в преданности к Мазепе и не явившихся на избрание гетмана; их колесовали, четвертовали, на кол сажали и вешали в присутствии Меньшикова, распоряджавшегося этими казнями, и этих несчастных погубило таким образом до девяносто человек. Они погребены на особом кладбище, известном под названием *Гетманцов*» [8].

Незважаючи на те, що Куліш уже 1840 р. був досить серйозно налаштований на записування фольклорних текстів, він кілька років (принаймні до літа 1843 р.), здається, для цього не робив якихось експедиційних поїздок. Тим часом для цього у молодого фольклориста були всі підстави — упродовж січня—серпня 1841 р. він працював на Волині, в Луць-

ку, де переважно читав твори зарубіжних письменників, зокрема В. Скотта [9]. Як на протилежний приклад можна покликатися на спадщину близько того тоді Кулішевого побратима М. Костомарова, який на Волині 1844 р. записав більше двохсот пісенних текстів різних жанрів [10].

Чи не першим документальним свідченням наукової фольклористичної діяльності Куліша літа 1843 р. є його записи народних пісень в альбомі Т. Шевченка, зроблені в Межигір'ї 13 червня 1843 р. [11] — це перші фольклорні матеріали, поміщені в цьому альбомі, датованому 1839—1843 роками. Ось тексти, які туди вписав своєю рукою сам Куліш: «Хвалилася Україна, що в нас добре жити»³, «В Макарові, славнім місті, пророчисте свято», «Солодким медом да солодким вином кубки наповняли», «Гей підтискай, малий хлопче, тісенько й попруги» та «Да все луги, все береги, ніде води да напити[ся]». Два з цих записів датовано 13 червня 1843 р., що дало підстави тим же числом датувати й інші поміщені там три фольклорні тексти [12]. Наявність документальних підтверджень належності цих записів Кулішеві мало б бути підставою для упорядників повного зібрання творів Шевченка туди їх не поміщати. Тим часом, як відомо, серед Шевченкових фольклорних матеріалів нема тексту народного переказу про прощання запорожців зі світом, опублікованого в «Украинских народных преданиях» Куліша, хоча на Шевченкову роль у записуванні цього фольклорного твору вказав у публікації сам Куліш, зазначивши: «Слышал от Т.Г. Шевченка» [13].

Через кілька тижнів після знайомства з Шевченком Куліш вирушив у свою першу досить тривалу фольклористично-археографічну поїздку переважно тодішньою Київською губернею, включаючи й окремі місцевості теперішньої Черкащини, попередньо узявши зі собою офіційні «Предписания» від керівництва Римсько-католицьких церков Київської губернії (5 липня 1843 р.) та Київського військового, Подільського й Волин-

² Ці архівні матеріали цікаві й написом, який олівцем зробив М. Максимович (очевидно, ці тексти призначалися саме йому): «Писаны тогда моим любим Кулешом».

³ Про те, що запис цієї пісні таки належить йому, П. Куліш зазначив у примітці до тексту пісні, яку він увів до збірника «Малороссийские песни». Див.: [Кулиш П]. Малороссийские песни / [П. Кулиш] // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України. — Ф. 18. — Од. зб. 181. — Арк. 476.

ського генерал-губернатора (6 липня 1843 р.), що давало молодому дослідникові широкі права на вивчення архівів [14].

Хоча Куліш як член Київської археографічної комісії мав завдання передусім описувати архівні та музейні фонди, вишукувати документальні старожитності, він цим, як відомо, не обмежувався, а налаштовувався на записування народнопоетичних текстів переважно про відносно недалеке минуле — події Коліївщини 1768 р., до чого, можливо, його спонукав наведений вище матеріал М. Подолинського.

Про те, як Куліш відбував свою експедицію, в яких місцях він побував улітку 1843 р., свідчить його «альбом для рисованья и записывания», себто записна книжка з малюнками та нотатками, датована 1843—1856 рр.⁴, а на обкладинці зазначена дата «6 липня 1843 р.». Цей альбом зберігається в Чернігівському обласному історичному музеї імені В.В. Тарновського (Інв. № Ад. 225—34/1933. — 34 аркуші). На першому аркуші є також напис: «Юноше благому Василию Васильевичу Тарновскому в день его ангела от П. Кулиша. 1856, янв. 1. Киев». Саме на матеріали з цього альбому Куліш щоразу покликався, оповідаючи в «Записках о Южной Руси» про свої фольклористичні мандрівки⁵.

Саме про цей альбом Куліш писав на початку 1890-х рр. у мемуарах «Около полу столетия назад. Мои литературные воспоминания», згадуючи про свої розмови з польським письменником і критиком М. Грабовським: «Мои альбомы, содержавшие в себе и записанные мною предания, и портреты самих рассказчиков [Примітка П. Кулиша: <Один

из них я подарил В.В. Тарновскому⁶. [...] >] привели его (М. Грабовского. — В.И.) в восхищение, так что часто, сидя за столом в кругу своего семейства, он вдруг повторял из них отрывок, точно на сцене; например, следующий: «Здорові, сучаки! — Здорові, пане! — А що ви? Не орете? — Ні, пане. — А ми ж оце почали орати» [15]⁷.

Куліш прагнув зустрітися з кожним, хто знав хоча б одну народну пісню, думу, легенду чи казку або принаймні був цікавим співрозмовником. Ось що він писав у листі до М. Юзефовича з Олександрівки 31 липня 1843 року під враженням від зустрічей з народними оповідачами: «Я теперь хожу как пчела по сотам: где только встречу седую бороду, не отойду от неё без того, чтоб не выжать из неё пахучего цветка народной поэзии или в предании, или в песне. Изучение этих малороссийских антиков так же меня совершенствует, как совершенствует живописца изучение антиков скульптуры» [16]. Крім фольклорних текстів, молодий народознавець сумлінно фіксував і звичайні розмови з цікавими людьми, намагався не пропускати жодного рядка чи слова.

Фольклорист добре підготувався до своєї мандрівки Київщиною, свідченням цього був питальник із двадцяти трьох пунктів, відповіді на які справді мали дати всебічне уявлення про народне ставлення до ще пам'ятного минулого. Цей питальник є надзвичайно цінним свідченням особливостей праці Куліша-фольклориста та Куліша-історика [17]. З ним безпосередньо пов'язана проблема запису тексту за природних умов його функціонування, що лежить в основі сучасної методики збирання фольклору. Як заважувала Олеся Бріцина, саме «П. Куліш продемонстрував розуміння важливості цього при збиранні, коли говорив, що не зміг зафіксувати репертуар Архипа

⁴ Про те, що альбом не стосується лише літа 1843 року, свідчить Кулішів запис на його останньому аркуші: «В Черкасах Василю Судденку рожок на табаку за запорожскую чернильницу, подаренную мне в 1843 году в бытность мою в Черкасах» (Куліш П.О. Альбом з малюнками і нотатками // Чернігівський обласний історичний музей імені В.В. Тарновського. — Інвентарний № Ад. 225—34 // 1933. — Арк. 34).

⁵ Опис та анотацію альбому див.: Населевець Н., Ситий І. Каталог рукописів П.О. Куліша та листів до нього у зібранні Чернігівського обласного історичного музею імені В.В. Тарновського // Пантелеймон Куліш. Матеріали і дослідження. — Львів; Нью-Йорк: Видавництво М.П. Коць, 2000. — С. 342.

⁶ Деякі інші записні книжки зберігаються в рукописних фондах ІМФЕ ім. М. Рильського НАН України.

⁷ Тут цитується уривок з народного переказу «Пребывание Максима Зализняка в Черкасах», поміщений і в зазначеному вище альбомі. (Куліш П. О. Альбом з малюнками і нотатками // Чернігівський обласний історичний музей імені В.В. Тарновського. — Інвентарний № Ад. 225—34 // 1933. — Арк. 5), і «Записках о Южной Руси» (Записки о Южной Руси. Издал П. Кулиш / П. Кулиш. — СПб: В типографии Александра Яковсона, 1856. — Т. 1. — С. 253).

Никоненка повністю, оскільки чекав слушної нагоди для виконання дум» [18]. Куліш прагнув фіксувати роздуми та оповіді цього та інших кобзарів чи оповідачів (можна навести приклад не лише А. Никоненка, а й, скажімо, Д. Погорілого) у той момент, коли ті висловлювалися вільно, без впливу на записувача.

Альбом розкриває маршрути фольклориста, фіксує його зустрічі й розмови з Василем Судденком, Харком Цехмістром, Іваном Бурдуном та іншими оповідачами, містить тексти фольклорних творів (зокрема про гайдамацьких отаманів Максима Залізняка й Максима Шила, різні події з часів Коліївщини, про звичаї запорожців тощо), а також численні зарисовки. Альбом свідчить, що тоді Куліш побував у Лисянці, Звенигородці, Черкасах, Суботіві, Олександрівці, Таращі та інших місцях.

Самі фольклорні матеріали в цьому альбомі подано, мабуть, саме так, як Куліш їх записував — тобто, переважно без заголовків (зустрічаються хіба написи «Об орде» [19]), значною мірою безсистемно, нерідко спершу подаючи продовження оповіді, а потім її початок, бо оповідач міг щось згадати й наступного дня. Тому Куліш фіксував і питання, на які він хотів би одержати додаткові відповіді у своїх респондентів: «О чём спросить у Судденка: 1. Як звали його батька? 2. Де дівсь запорожець? У Цехмістра: 1. Рассказ об унии когда? Прежде Зализняка? «Послі, мабуть, у тому годі». 2. Хто пан Сельский? 3. Сколько верст до великих курганов? «Верст 7». 4. Знает ли он церковь черк[аской] княжны?» [20]. Загалом виразний почерк цього альбому перемішано з не надто розбірливим, що свідчить про те, що окремі записи справді зроблено безпосередньо в процесі спілкування з народними співцями та оповідачами.

У цьому альбомі Куліш також уточнював колись почуту інформацію, записував, приміром, як їхати до М. Грабовського («Грабовский в 35-ти верстах от Чигирина, от Новомиргорода в 15-ти верстах в селе Александровке?»), намічав наступні маршрути («Около Белой Церкви верстах в 8 есть село Мазепинцы, в котором, по преданию, родился Мазепа»), фіксував навіть рахунки за обід [21] тощо. Саме з Олександрівки, власником якої був М. Грабовський, Куліш мав намір час від часу «углубляться в разные места Украины

для изыскания развалин народной поэзии, — дело великой важности, как я увидел после нескольких опытов» [22].

Прикладом того, що Куліш не оминав жодної цікавої народознавчої інформації, є датований 1843 р. рукописний збірничок «Заметки о малороссийских обычаях, верованиях, одеждах, утварях, постройках и пр.» [23]. В ньому поміщено записи народних звичаїв та вірувань із рідного Кулішевого Вороніжа, хутора Білозерських Мотронівки, деяких навколишніх сіл (зокрема, Мартинівки), виписки з друкованих джерел (роману Г. Квітки-Основ'яненка «Пан Халявський») тощо, які стосувалися різних аспектів щоденного людського життя. Матеріали збірничка свідчать і про те, що Куліш робив свої записи скрізь, де тільки зустрічався з людиною, котра могла б йому повідомити щось цікаве.

Матеріали ще однієї експедиції, уже 1844 р., зафіксовані в зшиткові, названому «Різні матеріали і замітки» [24]. З них довідуємося про перебування фольклориста в Павлочці, Сквирі, Пекарах, Кумейках (тут Куліш знайшов такого прекрасного оповідача, як Клим Білик). Інший архівний зошит «Перекази, замітки про древності» [25] містить інформацію про відвідини Радомисля, Богуслава, Стеблева, Ржищева, Трипілля (ось що Куліш писав про цей населений пункт: «Триполье расположено меж горами, над речкою Красною, впадающею в Днепр. Церквей три, четвёртая маленькая: Миколай, Спас, Увєдення, Спаситель» [26]), Дівич-гори, за нею Киселіка, Закрасна, Місто, Привітна, Комарівка. Фольклорист не забував відзначати й навіть невеликі гори (Біла гора, Орлова гора) та ліси (Лиха Груша, Терпилів ліс, Віхровщина, Романиків ліс), давні вали, навіть маяки на горі («В Триполье есть Владимиров маяк на горе. Когда печенеги шли Днепром, этим маяком давали знать Киеву» [27]) тощо.

Відвідавши певні місця, Куліш досить докладно записував про них все почуте й побачене⁸, зокрема

⁸ Ось характерний приклад з «Заметок о местах, чрез которые случалось проезжать»: «В Переяславе в Покровской церкви замечательные двери в стенах на высоте нескольких сажень. Они ведут в тайники, сделанные в стенах. В случае нападения неприятеля там можно спрятать разные вещи, а двери заделать» (Перекази, замітки про древності. Матеріяли історичного характеру. Автографи П. Куліша та В. Білозерського. 1843—1844 роки / Пантелеймон Куліш, Василь Білозерський // Наукові архівні фонди руко-

звертав увагу на церкви, перекази про них, шляхи (так, фольклорист описав Гробовицький, Наливайків чи Татарський, Самусів, Мазепин, Ромоданівський (або Шлях Ромодан) шляхи, а також Великий і Малий гостинці, Стару дорогу, дорогу Сагайдачного⁹ тощо. В рукописних матеріалах знаходимо й Кулішеву інформацію про «места, которые должно посетить» [28]. Тут йдеться переважно про місцевості, пов'язані з подіями боротьби за свободу під орудою гетьмана Івана Мазепи. Серед них Семенівка («Мазепа говорил к козакам речь около местечка Семеновки» [29]), Гірки («Мазепа представился Карлу XII в Горках октября 29. 1709» [30]), Погребки, Глухів, Лебедин, Почеп, Шептаки, Батурич, Мошни.

Географію та час народознавчих експедицій Куліша можна простежити й за підписами під текстами його записів, які поміщені в багатьох інших фольклорних збірниках, серед яких виокремлю збірник «Малороссийские песни», що зберігається в відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Шевченка НАН України [31].

Відомо, що Куліш протягом 1840—1850-х рр. майже ніколи не полишав записувати фольклорні твори, розуміючи, що заслуги збирачів народнопоетичної творчості перед національною історією вкрай важливі, а незаписану народну пісню називав сиротиною. Він писав, що «сочувствовать песне, странствующей как сирота между людьми, и сберечь её от забвения — не то ли самое, что приютит живую душу, которая без нашей заботливости исчезла бы с лица земли?» [32]. Тому навіть приїхавши наприкінці грудня 1846 р. до Києва, Куліш не лише зустрічався зі своїми «любими киянами», а й записував народні пісні. Серед них елегічна лірична пісня про нещасливе кохання «Шумить, гуде дубрівонька, Плаче, тужить дівчинонька» [33]. Згодом, гос-

писів та фонозаписів ІМФЕ імені М. Рильського НАН України. — Ф. 3—7. — Од. зб. 61. — Арк. 15).

⁹ Про дорогу Сагайдачного написано: «Сагайдачною называється дорога, идущая из Кременчуга через Зиньков на Сумы. Её проложил Сагайдачичий, идучи в Россию к Жолкевскому» (Перекази, замітки про древності. Матеріали історичного характеру. Автографи П. Куліша та В. Білозерського. 1843—1844 роки / Пантелеймон Куліш, Василь Білозерський // Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ імені М. Рильського НАН України. — Ф. 3—7. — Од. зб. 561. — Арк. 16).

туючи в двоюрідного брата своєї майбутньої дружини Олександри Білозерської Миколи Даниловича Білозерського на хуторі Миколаїв під Борзною, в середині січня 1847 р. записав дві чумацькі пісні «Ой йшов чумак з Дону, Та з Дону додому» та «Гей же! да журба мене зсушила» [34]¹⁰. Вже перебуваючи безпосередньо в Мотронівці, Куліш до і після весілля з Олександрою Білозерською (вінчання відбулося 24 січня) записав сумну пісню про важку жіночу долю «Ой по горах, по долинах пташечки літають» (запис датовано 20 січня), а 28 січня баладу на сюжет про шлюб брата з сестрою «У Києві на ринку П'ють чумаки горілку» та цікавий варіант відомої історичної пісні про Морозенку «Ой Морозе Морозенку, ой ти славний козаче!». Між цими записами є й відома народна пісня «Ой ізйди, зйди, Ти зиронько та вечірняя», записана від старшого боярина на весіллі П. Куліша та О. Білозерської Т. Шевченка [35]¹¹.

Вивчення творчої спадщини Куліша-фольклориста показує, що свої основні народознавчі експедиції він робив упродовж 1843—1844 рр., а в 1850-х рр. таких поїздок було значно менше. Одна з найбільш відомих — зустріч з кобзарем Андрієм Шутом і перепис (після публікації статті священника Г. Базилевича «Местечко Александровка Черниговской губернии Сосницкого уезда» в журналі «Этнографический сборник, издаваемый Русским географическим обществом» — СПб., 1853. — Вып. 1. — С. 313—336) народної думи «О жидовских откупах и о войне из-за них». Закономірно, що головне Кулішеве

¹⁰ Запис останньої пісні датовано 17 січня. Принагідно хоча зробити уточнення щодо своєї публікації цих текстів у журналі «Народна творчість та етнографія» (Івашків В.М. Українські народні пісні в записях Пантелеймона Куліша (На матеріалі фондів Інституту [мистецтвознавства, фольклористики та етнографії] ім. М.Т. Рильського АН УРСР) / В.М. Івашків // Народна творчість та етнографія. — 1989. — № 5. — С. 66—67) — зазначаючи, що ці дві пісні П. Куліш записав у Миколаєві, я не вказав, що це родовий хутір М.Д. Білозерського, котрий знаходився під Борзною.

¹¹ Початок цієї пісні, щоправда, в дещо зміненому вигляді П. Куліш подав у своєму «Історичному оповіданні», описуючи спів Т. Шевченка на цьому весіллі — замість «дівчино моя вірная», як це є в рукописі, там було «дівчинонько моя вірная» (Куліш П. Історичне оповідання / П.А. Куліш // Куліш П.А. Хуторна поезія. — Львів: З друкарні Товариства імені Шевченка, 1882. — С. 25).

народознавче видання «Записки о Южной Руси», яке побачило світ у 1856 і 1857 рр., містило переважно матеріали його експедицій 1843—1844 рр., хоча й були окремі тексти, записані в середині 1850-х років. У той же час численні архівні матеріали, в яких міститься інформація про фольклористичні мандрівки визначного українського народознавця, все ще не досліджені повною мірою.

1. *Івашків В.* Художня, літературознавча і фольклористична парадигма ранньої творчості Пантелеймона Куліша / Василь Івашків. — Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. — С. 9.
2. Малороссийские предания и разные заметки, касающиеся местных примечательностей, обычаев и т. п. (Материалы для изучающих народную историю и поэзию). Собрал *Кулиш П.* Книжка первая. 6 серпня 1843 року / [П. Кулиш] // Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ імені М. Рильського НАН України. — Ф. 3—2. — Од. зб. 116. — Арк. 6.
3. *Шевченко Т.Г.* Повне зібрання творів у 12 т. / Т.Г. Шевченко. — К. : Наукова думка, 2001. — Т. 1. — С. 353.
4. *Федорук О.* Недовідомий лист-спогад І. Нечуя-Левицького про П. Куліша / *Ольга Федорук* // Пантелеймон Куліш. Матеріали і дослідження. — Львів ; Нью-Йорк : Видавництво М.П. Коць, 2000. — С. 289—290.
5. *Кулиш П.* До Счастливого Саламона, прочитавши його «Коломийки і шумки» / Пантелеймон Куліш // Твори Пантелеймона Куліша. — Львів : З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, 1910. — Т. 6. — С. 519.
6. [Кулиш П]. Записки разных изустных преданий и рассказов, относящихся к Киевской и Украинской старине / [П. Кулиш] // Институт рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського Національної академії наук України. — Ф. II. — Од. зб. 3127. — 4 арк.
7. Там само. — Арк. 2.
8. Перекази, замітки про древності. Матеріали історичного характеру. Автографи П. Куліша та В. Білозерського. 1843—1844 роки / Пантелеймон Куліш, Василь Білозерський // Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ імені М. Рильського НАН України. — Ф. 3—7. — Од. зб. 561. — Арк. 18—18 зв.
9. *Нахлік Є.К.* Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель: Наукова монографія у 2-х томах / Євген Нахлік. — К. : Український письменник, 2007. — Т. 1: Життя Пантелеймона Куліша. Наукова біографія. — С. 21.
10. *Костомаров Н.И.* Народные песни, собранные в западной части Вольнской губернии в 1844 году / [Н.И. Костомаров] // Етнографічні писання Костомарова. — [К]. : Державне видавництво України, 1930. — С. 127—202.
11. Пісні в записках П. Куліша з Київщини (1840—1851 роки) / П. Куліш // Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ імені М. Рильського НАН України. — Ф. 3—3. — Од. зб. 172. — Арк. 15.
12. *Шевченко Т.Г.* Повне зібрання творів : у 12-ти т. / Т.Г. Шевченко. — К. : Наукова думка, 2003. — Т. 5. — С. 440.
13. Украинские народные предания. Собрал П. Кулиш / П. Кулиш. — М. : В университетской типографии, 1847. — С. 42—43.
14. [Открытое предписание П.А. Кулишу] // Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ імені М. Рильського НАН України. — Ф. 3—7. — Од. зб. 560. — Арк. 3—4.
15. *Кулиш П.* Около полу столетия назад. Литературные воспоминания / [П. Кулиш] // Пантелеймон Куліш. Матеріали і дослідження. — Львів ; Нью-Йорк : Видавництво М.П. Коць, 2000. — С. 138—139.
16. *Кулиш П.* Повне зібрання творів / Пантелеймон Куліш. — К. : Критика, 2005. — Т. 1. Листи. 1841—1850. — С. 19.
17. *Івашків В.* Художня, літературознавча і фольклористична парадигма ранньої творчості Пантелеймона Куліша. — С. 242—243.
18. *Бріцина О.* Сучасні аспекти методики збирання народної прози / *Олена Бріцина* // Народна творчість та етнографія. — 2003. — № 3. — С. 28.
19. *Кулиш П.О.* Альбом з малюнками і нотатками // Чернігівський обласний історичний музей імені В.В. Тарновського. — Інвентарний № Ад. 225—34 // 1933. — Арк. 5 зв.
20. Там само. — Арк. 33 зв.
21. Там само. — Арк. 33 зв.—34.
22. *Кулиш П.* Повне зібрання творів. — Т. 1. Листи. 1841—1850. — С. 19.
23. [Кулиш П.]. Заметки о малороссийских обычаях, верованиях, одеждах, утварях, постройках и пр. / [П. Кулиш] // Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ імені М. Рильського НАН України. — Ф. 3—5. — Од. зб. 329. — 10 арк.
24. *Кулиш П.* [Різні матеріали і замітки. Переважно 1844—1845 роки] / П. Куліш // Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ імені М. Рильського НАН України. — Ф. 3—7. — Од. зб. 570. — 22 арк.
25. Перекази, замітки про древності. Матеріали історичного характеру. Автографи П. Куліша та В. Білозерського. 1843—1844 роки. — 19 арк.
26. Там само. — Арк. 6.
27. Там само. — Арк. 14.
28. Там само. — Арк. 18.
29. Там само.
30. Там само.
31. [Кулиш П]. Малороссийские песни» / [П. Кулиш] // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України. — Ф. 18. — Од. зб. 181. — 533 арк.

32. Записки о Южной Руси. Издал П. Кулиш / П. Кулиш. — СПб : В типографии Александра Якобсона, 1856. — Т. 1. — С. 221.
33. [Кулиш П.]. [Записи народних пісень. 1846 — початок 1847] / [П. Куліш] // Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ імені М. Рильського НАН України. — Ф. 3—3. — Од. зб. 181. — Арк. 1.
34. Там само. — Арк. 2—3.
35. Там само. — Арк. 6.

Vasyl Ivashkiv

FOLKLORISTIC EXPEDITIONS OF PANTELEYMON KULISH IN THE 1840s

In the article have been analyzed main aspects of Panteleymon Kulish' folkloristic activities in the 1840s, viz. some materials of his ethnological expeditions in the territories of then-a-day Kyiv province. Studies on handwritten expeditional materials, which are kept in Kyiv and Chernihiv archives, gives an opportunity of penetration into folklorist's laboratory, to throw light upon peculiarities of his way of recording folklore texts, to trace the routes, to read about the people whom he asked about folk

customs and traditions and from whom recorded eternal folk-poetic works.

Keywords: Panteleymon Kulish, folkloristic expedition, recording folklore works.

Васи́лий Ива́шків

ФОЛЬКЛОРИСТИЧЕСКИЕ ПУТЕШЕСТВИЯ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛИША 1840-х ГОДОВ

В статье проанализированы основные аспекты фольклористической деятельности П. Кулиша в 1840-е гг., в частности материалы его народоведческих экспедиций по землям тогдашней Киевской губернии. Исследование рукописных экспедиционных материалов, сберегаемых в архивах Киева и Чернигова, дает возможность проникнуть в лабораторию фольклориста, выяснить особенности его методики фиксации фольклорных текстов, проследить маршруты, прочитать о людях, которых он расспрашивал о народных обычаях и традициях, от которых записывал бессмертные народнопоэтические произведения.

Ключевые слова: Пантелеймон Кулиш, фольклористическая экспедиция, записывание фольклорных произведений.